

SCIENTIAE
SOCIALES

ACTA
MUSEI
MORAVIAE

Edited by Martin Oliva

CIX ■ 2024 ■ 1

MORAVSKÉ ZEMSKÉ
MUZEUM BRNO 2024

NOVÉ NÁLEZY Z ÚSTŘEDNÍ STŘEDOPALEOLITICKÉ STANICE BOŘITOV V - HORKY

NEW FINDS FROM THE CENTRAL MIDDLE PALAEOOLITHIC SITE
BOŘITOV V - HORKY

MARTIN OLIVA¹ - PETR GADAS²

¹ Ústav Anthropolos MZM, ² Přírodovědecká fakulta MU v Brně

ABSTRACT:

The discovery of a very distinct and rather isolated group of the Middle to Early Upper Palaeolithic sites around the Svitava River to the north of Brno has been made very late. This study focuses on the new collections assembled by Petr Gadas and comprising all groups of artefacts. The Horky Hill above Bořitov was the site of one of the biggest centers of the Middle Palaeolithic Micoquian. Despite the presence of one of the Cretaceous spongolite (i.e., the most numerous raw material) outcrops directly on the hillside this was not a workshop site; the quantity of retouched tools even outnumbers the contents of all the Middle Palaeolithic levels in the Kůlna Cave altogether. Both sites fundamentally differ in a much stronger representation of prismatic cores, blades, and characteristic Upper Palaeolithic types at Bořitov V; the dominant hill certainly draw attention even after the demise of the Micoquian. However, the degree of patination is identical in all types of cores and tools. A part of progressive elements in the sphere of technology (blades and blade cores) and typology (end scrapers, often with pronounced side retouch) can occur even in the late phase of the Micoquian, perhaps the main period of occupation of the site.

KEY WORDS: Bořitov, Micoquian, spongolite, bifacial tools, Middle Palaeolithic, raw material economy, origin of blade method.

I. ÚVOD

Objev velmi výrazné skupiny stanic středního a počátku mladého paleolitu okolo toku Svitavy severně od Brna se odehrál relativně velmi pozdě, a to až v 1. polovině 70. let minulého století. Stalo se tak díky neúnavné prospekční činnosti bořitovského rodáka PhDr. Antonína Štrofa, CSc., pozdějšího pracovníka Archeologického ústavu ČSAV, který již ve svých studentských letech udivoval archeology objevy jedinečných pravěkých lokalit v širokém okolí svého bydliště. Je zajímavé, že jiné oblasti bohatého paleolitického osídlení na Moravě byly identifikovány dříve, ač leží podstatně dál od Brna, v němž se soustřeďovalo nejvíc badatelů i amatérských sběratelů. Mezi těmi, kdo se pouštěli do neprozkoumaných končin, vynikali zejména Němci, především Hans Freising, jehož činnost na tomto poli bude ještě třeba vyzvednout. Terén mezi Brnem a severnějšími německými ostrůvky byl právě v hledáčku Němců, k nimž vedle zmíněného H. Freisinga patřil i středoškolský ředitel Karl Schirmeisen, profesor německé techniky Hans Mohr, obchodní cestující Franz Čupík a posléze poněmčený major Josef Lavický. Je s podivem, že paleolitu bořitovského katastru se nedotkla zejména činnost Jana Kniese a Josefa Lavického, kteří se o širší okolí tohoto regionu zajímali a Knies byl mezi moravskými „diluviálními badateli“ prvním, který se v kraji Moravského krasu nenechal fascinovat pouze jeskyněmi.

Činnost dalšího Čecha Jaroslava Mackerleho se omezovala na již odlehlejší údolí Malé Hané a badatelská skupina okolo Karla Valocha navazovala na německé amatéry hlavně v bližším okolí Brna, od střední části Moravského krasu po údolí Bobravy. Jestliže industrie

MANDRAGORA NA BRNĚNSKÝCH SCÉNÁCH

THE MANDRAKE (LA MANDRAGOLA) IN BRNO THEATRES

VERONIKA VALENTOVÁ

Knihovna a Oddělení dějin divadla MZM

ABSTRACT:

The article discusses the staging of Machiavelli's *Mandragola* in Brno. It has been performed here four times so far: the most successfully in 1929 in the Studio of the Brno National Theatre directed by Emil František Burian, in 1991 in the Brno Municipal Theatre directed by Rudolf Tesáček, in 2012 again in the Brno National Theatre directed by Ivan Rajmont and in 2010 it was staged by the Napříč.CZ (experimental theatre) edited by Jiřina Přič.

KEY WORDS: *Mandragora*, Niccolò Machiavelli, NdB (Brno National Theatre), MdB (Brno Municipal Theatre), Napříč.CZ, Emil František Burian, Ivan Rajmont, Rudolf Tesáček, Jiřina Přič.

Niccolò Machiavelli (1469–1527), italský renesanční politik, historik, filozof, diplomat, spisovatel a dramatik, je dodnes mylně a zjednodušeně spojován s propagací bezohledné politiky síly používající nevybíravých prostředků, přestože byl spíše nadán schopností vidět věci tak, jak jsou, a neutíkat před skutečností. Díky bystrému pozorovacímu talentu a především zevrubnému studiu římských dějin a literatury si potvrdil, že lidé se v průběhu historie nemění a do popředí politického života se dostávají stále stejné lidské typy (BAUER 1940, 6–7). Navzdory časté zjednodušené interpretaci Machiavelliho díla však jeho samotného historikové a literáti povětšinou charakterizují jako člověka přímého, muže „vzácných schopností duševních, vynikajícího duchem, bystrozrakem a důmyslem nad své současníky“, který se svými mravními postoji od ostatních nijak neliší (ARBES 1884, 158). Jeho první satirická komedie *Masky* (1504) se kvůli narážkám na skutečné osoby neuvedla (DIGRIN 1995, 52). O dvacetiletí později napsal komedii *Clizia* (asi 1526) o milostném soupeření dvou generací. Za jeho nejzdařilejší hru je ovšem dodnes považována *Mandragora (Mandragola)*, zároveň nejznámější renesanční komedie, která vznikla někdy před rokem 1518 na statku v San Cascianu u Florencie v době Machiavelliho politického vyhnanství. V prologu se přiznává k trudnému rozpoložení, v němž hru psal: „Promiňte, prosím, autoru: On zkrátka – si chtěl tou daremností – osladit maličko své smutné časy. Co jinak moh' tak asi – na paškál brát si ten, kdo není připuštěn...“ (MACHIARELLI 1956, 43).

Jisté je, že *Mandragora* pomohla Machiavellimu k opětné státnické činnosti mnohem více než politický traktát *Vladař* (ARBES 1884, 159), ovšem interpretace tohoto textu jako alegorie, již se Machiavelli pokoušel získat zpět ztracenou důvěru Lorenza Medicejského, nezískala širší kritické uznání (UHLÍKOVÁ 2009). Autor, jako zapřísáhlý odpůrce církve, se v ní vysmívá víře v pomoc božích zázraků, a mnich Timotej – „příživník, v kterém žilky dobré není“ (MACHIARELLI 1956, 42) – je ztělesněním palčivého dobového sociálního zla (POKORNÝ 1956, 31).

Machiavelli psal svou komedii eruditů pro poměrně omezený okruh diváků z vyšších vrstev (POKORNÝ 1956, 34), a snad proto měla největší ohlas právě v době svého vzniku. Roku 1520 se patrně hrála před papežem Lvem X. jenž ji přijal s nadšením.¹ Na benátské repríze roku 1522 bylo „tak nabito, že se poslední dějství nemohlo dohrát“ (DIGRIN 1995,

GOLDONIOHO SLUHA DVOU PÁNŮ V NÁRODNÍM DIVADLE BRNO

GOLDONI 'S PLAY THE SERVANT OF TWO MASTERS IN BRNO NATIONAL THEATRE

VERONIKA VALENTOVÁ

Knihovna a Oddělení dějin divadla MZM

ABSTRACT:

The article discusses three productions of Goldoni's play *The Servant of Two Masters* in Brno National Theatre. The first took place in the Theatre at Veverí in 1926 under the direction of Ladislav Pech, another in 1992 under the direction of Zoja Mikotová (transferred from the Theatre Faculty of JAMU) and, for now, the latest from 2024 under the direction of Martin Glaser with Viktor Kuzník as Truffaldino.

KEY WORDS: Carlo Goldoni, *The Servant of Two Masters*, NdB (Brno National Theatre), Theatre Faculty of JAMU, Ladislav Pech, Zoja Mikotová, Martin Glaser.

Komedii *Sluha dvou pánů* napsal Carlo Goldoni roku 1745, v době, kdy vykonával advokátskou praxi v Pise. O nový scénář podle francouzské předlohy *Arlequin valet de deux maîtres* od Jeana-Pierra des Ours de Mandajors, uvedené úspěšně v Paříži italským komikem Luigim Riccobonim, jej tehdy požádal slavný benátský princípál a představitel Truffaldina Antonio Sacchi. Námět o vychytralém Harlekýnovi, sloužícím dvěma pánům zároveň, se Goldonimu ihned zalíbil a sám se poté na nějaký čas utajeným služebníkem dvou pánů stal. Jak vzpomíná ve svých Pamětech, „ve dne pracoval pro soud a v noci pro divadlo“ (GOLDONI 1957, 428). Inscenace měla o rok později v benátském divadle San Samuele velký úspěch. Roku 1753 se text dočkal ve Florencii prvního vydání, upraveného právě podle improvizací Sacchiho souboru, a vzápětí velice rychle pronikl za hranice Benátek i Itálie. *Sluha dvou pánů* (*Il servitore di due padroni*) znamenal přechod od modelu *commedie dell'arte* k pevnému scénáři. Goldoni použil její tradiční postavy, ale přeměnil je tak, že převzaly bez jakéhokoliv náznaku karikatury psychologické a sociální charakteristiky typické pro tehdejší měšťanskou společnost. Truffaldinovi, jemuž poskytl autor největší prostor, dodal lidskou a společenskou hloubku a oprostil jej od veškeré dosavadní povrchní vulgarity. Jeho původní chudý bergamský původ mu zůstal vlastní a s ním i jistý druh nevychovanosti. Truffaldino není oddaným sluhou – myslí v první řadě na sebe, přičemž je schopen oddat se bezvýhradně zájmům kohokoliv, přizpůsobit se tak, že na něj všichni nahlíží přesně podle energie, kterou sami odráží (VALENTOVÁ 2024, 19).

Zatímco ve své době slavil Goldoni úspěch, pozdější léta (včetně první poloviny 20. století) mu v Itálii příliš nepřála. Mezi nevýraznými režijními počiny, v nichž hlavní Goldonihovy myšlenky zůstávaly nepochopeny, tvořily vzácnou výjimku inscenace Antona G. Bragaglii v Římě či Renata Simonihovy při Benátském bienále (ALBERTI 2009, 377). Až ve druhé polovině století přinesli nový pohled například Luchino Visconti či Luca Ronconi, jejichž režie Goldonihovy her přiblížil mimo jiné teatrolog Paolo Bosisio ve své publikaci *Il teatro di Goldoni sulle scene italiane del Novecento*. Ovšem nejvíce se o Goldonihovy návrat na italská jeviště zasadil režisér Giorgio Strehler, jenž uvedl na konci sezóny roku 1947 úspěšnou komedii *Harlekýn, sluha dvou pánů* (*Arlecchino servitore di due padroni*) a od té doby se Goldonimu věnoval systematicky. S nadsázkou tvrdil, že velké texty velkých dramatických básníků jakýmsi tajemným nátlakem samy donutí divadelníky, aby si je z celé té hromady

GÜNTHER NOUACKH (1887-1945) PRŮZKUMNÍK MORAVSKÉHO KRASU

GÜNTHER NOUACKH (1887-1945)
AN EXPLORER OF THE MORAVIAN KARST

JIRÍ HAVLÍK¹ - BĚLA ŠIKULOVÁ² - VÍT VLNAS³

¹ Leader Gasket Technologies - Slovakia

² Černvír

³ MZM - Centrum humanistických studií

ABSTRACT:

Günther Nouackh (1887-1945) has so far been mentioned (marginally and with inaccuracies) in Czech literature. In the focus of attention were his research activities in Moravian Karst, namely the caves Ochozská and Býčí skála (Bull Rock). However, it was not yet clear what Nouackh's family background was and his other fates after he completed studies at the German Technical University in Brno. In Austrian literature, on the other hand, he was marginally mentioned in connection with the development of Viennese company PORR AG, while nothing was known about his previous activities in Moravia. The following article provides, for the first time, comprehensive information about the researcher's origins and his family, whose roots go back to Slovenia, Styria and Transylvania. The text follows Nouackh's activities in the Moravian caves and then, with support of archival sources, reconstructs his further life after leaving for Austria. Here he became a distinguished expert in the field of engineering constructions and, following his leaning towards the Nazi ideology, achieved social ascension. He died in July 1945, shortly after the fall of the regime in whose service he devotedly worked. Nouackh's activity in the Bull Rock Cave, associated with the first known use of a diving suit during cave exploration, remains substantial for the speleology of the Moravian Karst. Under Nouackh's supervision, the concluding siphon of the Old Bull Rock Cave (Šenk's siphon) was overcome together with Bull Lake and the so-called New Bull Rock Cave was discovered. Thereby, Nouackh irrefutably proved the connection between the "Old" and "New" parts of Bull Rock and the Rudice Swallow Hole Cave (Rudické propadání), then known as Hugo's cave. In addition, the relationship between the seepage area of the Jedovnice Creek and its original stream was at least roughly explained. This enabled further discoveries of unknown caves within this area.

KEY WORDS: Moravia, Moravian Karst, Býčí skála (Bull Rock Cave), Günther Nouackh (1887-1945), Building and Mining Industry, PORR AG, History of Speleology.

Osobnost Günthera Nouackha (1887-1945), zasloužilého badatele v jeskyních Moravského krasu a později v Rakousku žel podporovatele nacismu, byla v české literatuře zmiňována doposud vždy spíše okrajově a s některými faktografickými nepřesnostmi. Na základě Nouackhova textu pro výroční zprávu německé Skupiny pro jeskynní výzkum (GfH) za rok 1912 je známo především jeho působení v Ochozské jeskyni a jeskyni Býčí skála, přičemž byl autor mylně považován za Němce brněnského původu, o němž se nevědělo ani kdy a kde se narodil, ani kdo byli jeho rodiče. Ze zorného pole české historiografie průzkumů Moravského krasu mizí inženýr Nouackh vzápětí poté, co ukončil studia na německé technice v Brně (ŠEBEČEK 2010; MÁTL 2013; OLIVA - GOLEC - KRATOCHVÍL - KOSTRHUN 2015, 53-56; GOLEC et al. 2020, 23; KOMÍNKOVÁ - KOUDELKA - NOVÁK 2022, 22). V rakouské literatuře se naopak objevuje, spíše okrajově, zejména v souvislosti se svou činností ve vídeňské firmě PORR AG; o jeho předchozích aktivitách na Moravě se zde však neuvádí nic (srov. MATIS - STIEFEL 1994, I, 387n.; II, 258).

PODIVNÝ PŘÍBĚH SLAVNÉ VÁPENCOVÉ „SKALKY“ V PŘEROVĚ-PŘEDMOSTÍ

UNUSUAL STORY OF THE FAMOUS LIMESTONE ROCK „SKALKA“
IN PŘEROV-PŘEDMOSTÍ

ANTONÍN PŘICHYSTAL
Ústav geologických věd Př. f. MU v Brně

ABSTRACT:

Important Palaeolithic sites in Přerov-Předmostí were situated around two conspicuous Devonian limestone hills called Skalka and Hradisko. Skalka was unfortunately quarried for limestone and in the second half of 19th century there was a depression instead hill there. In 1971, a memorial plaque was placed on the limestone wall. When a new housing estate made of prefab blocks of flats was built around the relict of Skalka, the memorial plaque has been lost and the surroundings of rocky outcrop was totally changed. In recent time, the new plaque with partly different text can be seen on the limestone block.

KEY WORDS: Předmostí, Gravettian, history of research, memorial plaque.

Při příležitosti konference „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2023“, která proběhla v Přerově ve dnech 25. – 27. 9. 2023, navštívili účastníci setkání také pověstnou paleolitickou lokalitu v Přerově-Předmostí (dříve samostatná obec Předmostí je od roku 1960 součástí statutárního města Přerova). Sidliště paleolitických lovců bylo soustředěno v okolí dvou homolovitých pahorků tvořených devonskými vápenci a již od 15. století zvaných Skalka a Hradisko. Tato skaliska představovala jižní výběžek kopce Žernová (304 m n.m.) a z geologického hlediska se jednalo o mogoty nebo humy (kuželovité, též věžovité kras, jenž je charakteristický pro vlhké tropické a subtropické oblasti). Na našem území byly podmínky pro jeho vznik v teplém tropickém a subtropickém klimatu během svrchní křídly a zejména paleogénu. Tento typ krasu je rovněž zmiňován od nedalekých Hranic (MIKULÁŠ – PEK 1995). Hluboké deprese mezi vápencovými kužely pak byly v miocénu zaplněny mořskými (spodnobadenskými) sedimenty a v pleistocénu zaváty sprašemi.

Severnější Hradisko bylo vyšší s 247 m n.m., výšku jižnější Skalky v bývalé Chromečkově zahradě můžeme jen odhadovat, neboť byla již kolem poloviny 19. století intenzivně ničena lámáním vápence, takže k roku 1880 přestala prakticky existovat a na jejím původním místě existovala dokonce deprese. Každopádně se traduje, že byla vyšší než věž předmosteckého kostela, odhady o její výšce tedy kolísají mezi 234 m (ZAPLETAL 1962) až 240–243 m (KLÍMA 1970, 11).

Z obou homolovitých pahorků se podle zpráv z 19. století otevíral výtečný výhled do okolní krajiny, pod Skalkou navíc vystupoval pramen vody označovaný jako kyselka a doprovázený srážením travertinu, jehož rozsáhlé plochy byly zachyceny při stavbě panelového sídliště v osmdesátých letech 20. století (KLÍMA 1990, 15). Travertinové polohy byly dokumentovány rovněž během záchranného archeologického výzkumu kostela sv. Máří Magdaleny v Předmostí v roce 2006 (SCHENK – MIKULÍK 2009, 796–797). Podobný travertin vystupuje i na druhé straně Bečvy pod přerovským zámekem. Výstupů minerálních vod v Předmostí bylo více, většinou byly zachyceny ve studních. V padesátých letech 20. století

OBSAH - CONTENTS - INHALT

OLIVA, M. - GADAS, P.: Nové nálezy z ústřední středopaleolitické stanice Bořitov V - Horky New finds from the central Middle Palaeolithic site Bořitov V - Horky	3
VALENTOVÁ, V.: Mandragora na brněnských scénách The Mandrake (la Mandragola) in Brno theatres	41
VALENTOVÁ, V.: Goldoniho Sluha dvou pánů v Národním divadle Brno Goldoni's play The Servant of Two Masters in Brno National Theatre	53
HAVLÍK, J. - ŠIKULOVÁ, B. - VLNAS, V.: Günther Nouackh (1887-1945). Průzkumník Moravského krasu Günther Nouackh (1887-1945). An explorer of the Moravian Karst	63
PŘICHYSTAL, A.: Podivný příběh slavné vápencové „Skalky“ v Přerově-Předmostí Unusual story of the famous limestone rock „Skalka“ in Přerov-Předmostí	83
RECENZE - REVIEWS - BESPRECHUNGEN	
Rebecca W. Sykesová: Neandertálci - naši příbuzní. Praha 2022 (<i>M. Oliva</i>)	89

ACTA MUSEI MORAVIAE - SCIENTIAE SOCIALES
ČASOPIS MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA - VĚDY SPOLEČENSKÉ
1.

Vydavatel / tisk Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno
Redakční rada
doc. PhDr. Martin Oliva, Ph.D., D.Sc., vedoucí redaktor
prof. PhDr. Tomáš Knoz, Ph.D., Doz. Dr. Peter C. Ramsil, PhDr. Zdeňka Měchurová, CSc.
Recenzovaný časopis - Peer-reviewed journal
Grafická úprava a sazba Michaela Tomsová
Brno 2024

MK ČR E 1090

ISSN 0323-0570

CIX: pp. 1-92